

VÄIKESED KEELED MITMEKEELSES ÜHISKONNAS

30.–31. oktoobril 2009 peetud Võru Instituudi järjekordne, 13. sügiskonverents kandis pealkirja „Väikuq keeleq mitmökeelitsen ütiskunnan”. Konverentsi ettekanded võis tinglikult jagada neljaks alamosaks. Esimesel päeval räägiti valdavalt väikeste keelte saatusest ja nende kõnelejate identiteedist, teisel päeval tutvustati uute grammatikate koostamist ning peatuti mitmekeelse ühiskonna keeleküsimustel.

Øyvind Rangøy (Põltsamaal elav norralasest eesti filoloog ja tõlkija) esitas intrigeeriva küsimuse „*Nynorsk*’i ja Võro keeleliikumised – kas sada aastat hiljem käib kõik teisiti?” Tema arvates on uusnorra kirjakeele (*nynorsk*’i) ja võro keele ees seisvad väljakutsed paljuski sarnased: mõlemad on väikekeeled, mille kirjakeel põhineb maarahva keelel ja mis peavad hariduses konkureerima tugevama sugulaskirjakeelega. Oluline erinevus on aga selles, et keelevõitlus toimub eri sajanditel. Tänapäeval pole võro keelel lihtne saada piisavalt elujõuliseks ja kinnistada endale positsiooni Eesti keelekaardil, nagu see

kunagi uusnorra kirjakeelel õnnestus, sest erinevalt Norrast, kus eliit kasutas omal ajal laialt taani keelt, ei põhine eesti kirjakeel võõral keelel.

Riigikogulane Mark Soosaar vaatles, milline on kihnu keele staatus meediaväljas. Ta nimetas kirjakeelset meediat peamiseks allikaks, mis „rikub” murret. Just see asjaolu viis teda mõtteni alustada kihnukeelsete raadiosaadete lindistamise ja eestrisse laskmisega. Neid on praegu Vikerraadio kaudu võimalik kuulata mitu korda nädalas. Saatejuhi põhiliseks probleemiks on uutele kirjakeele sõnadele kas kihnukeelsete vastete leidmine või nende oma keelesüsteemi mugandamine (nt *eljuk* ’hõljuk’, *soade* ’saade’). Konverentsil osalejad said kuulata kolme põlvkonna esindajaga salvestatud kihnukeelse raadiosaate katkendit ja veenduda, et saatejuhil võis õige kihnukeelse sõna leidmisega olla päris tegu.

Heinike Heinsoo (Tartu Ülikool) jätkas väikeste keelte taaselustamise teemat vadja ja isuri keele näitel. Tänapäeval leidub 6–8 vadja keele ning üle

100 isuri keele kõneleja. Ehkki on soovi õpetada neid keeli koolides, on probleeme õpetajate leidmisega. H. Heinsoo arvustas Venemaa meedia kahepalgelist käitumist, kus ajalehed ülistavad 2008. aastal vastuvõetud otsust arvata vadjalased ja isurid Venemaa Föderatsiooni väikesearvuliste põlisrahvaste nimekirja, kuid vaikitakse kahe väikese keelega seotud õpetamis- ning rahva ja keele säilitamise probleemidest.

Anna-Kaisa Räisänen (Oulu Ülikool) kirjeldas oma ettekandes „Kveenide keelelisest identifitseerimisest kveeni, soome ja norra keelte kaudu” kveeni keele olukorda. See on läänemeresoome keel, mida kõnelevad Põhja-Norras (Pykeijas, Pyssyjokis, Lemmijokis ja Vesisaaris) elavad kveenid ning mis sai 2005. aastal Norra vähemuskeele staatuse. Uuringust on selgunud, et kveenide kodukeeleks on kas soome, kveeni ja norra või soome ja kveeni keel või hoopis norra ja soome keel. Samuti selgus, et kveenid võivad ennast keeleliselt samastada pigem soome ja norra keelega kui kveeni keelega.

Michael Hornsby (Adam Mickiewicz nim. Poznańi Ülikool) kõneles vähemuskeelte taaselusdamisest ning kohalike ja hübriidvariantide vahelistest pingetest uusbretooni keele näitel. Bretooni keele kõnelejate seas (kes kuuluvad peamiselt keskklassi) on kasvamas keeleline eneseteadlikkus, olgugi et nende keelt on tugevalt mõjutanud prantsuse kirjakeel. Esineja näited prantsuse mõjude kohta pärinesid valdavalt uusbretooni süntaksist, vähem olevat seda mõju märgata sõnavaras.

Konstantin Zamjatin (Helsingi Ülikool) tutvustas keelepoliitikat ja ametlike keelte funktsioneerimise õiguslikku raamistikku Udmurtias ja Marimaal. Esimeses on udmurdi ning teises niiduja mäemari keel ametlikud keeled, kuid neid ei kasutata valitsusasutustes. Ta rääkis samuti sellest, et ametlikud veebilehed on tavaliselt venekeel-

sed ning et isegi koolides ei õpetata rahvuskeeli süvendatult. Udmurdi ja mari keelel on „maakeele” imago, linnas pole kummagagi midagi peale hakata. Ka visuaalne keeleteave on tavaliselt vene keeles.

Elvira Kүүn (Tallinna Ülikool) keskendus oma ettekandes „Mitmekeelne ühiskond ja keelevähemuste identiteet” Eesti venekeelses keskkonnas elavatele vähemuskeelte esindajatele. Riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu 2009” alaprojekti „Segregatiivsete keelekeskkondade andmebaasi korrastamine ja avalikustamine” eesmärgiks oli Eesti seg-regatiivsete piirkondade rühmade kaar- distuse alusel luua andmebaas kodukeelte kasutamise kohta. Uuringute tulemuste põhjal võib välja tuua, et üldiselt assimileeruvad vähemuskeelte esindajad Eesti segregatiivsetes keelekeskkondades venelastega. Samal ajal ei saa mööda vaadata rühmasisesest varieeruvusest: osa vähemusrahvustest väärtustab oma etnilist kuuluvust ja päritolukeelt üha rohkem ning püüab oma teadmisi ka lastele edasi anda. See rühm hoolitseb keele järjepidevuse ja elujõulisuse eest. Sellega peaks arvestama ka keeleõppekorraldus.

Anastassia Zabrodskaja (TLÜ) ettekanne „Suured keeled väikese keele rollis Eesti keelemaastikul” käsitles suurte keelte esinemust tänava- ja poe-siltidel, reklaami- ja kuulutustahvlitel, kohanimedes. Esineja tutvustas ning analüüsis kolme keelekeskkonna – kakskeelse Tallinna, valdavalt venekeelse Kirde-Eesti (Kohtla-Järve, Jõhvi, Sillamäe, Narva) ning valdavalt eestikeelse Kesk- ja Lõuna-Eesti (Tartu, Viljandi, Pärnu) mitmekeelseid silte. Ta jälgis eri keelte kasutamise vastavust keeleseadusele (1995). Andmestikust ilmneb, et keeleseaduse nõudeid ei arvestata ei alati ega kõikjal, eriti mitmekeelsetel siltidel. Konverentsil tutvustatud uurimus on osa riikliku programmi „Eesti

keel ja kultuurimälu 2009” alaprojektist „Vene-eesti ja inglise-eesti koodivahetuse ja koodikopeerimise korpuse koostamine ning haldamine”.

Eberhard Winkler (Georg-Augusti nim Göttingeni Ülikool) kõneles katketooni märkimisest vanades Salatsi ja Kuramaa liivi ning kreevini keelemälestistes. Probleeme on tekitanud see, et keeleallikad pärinevad aastaist 1770–1850, mil nende keelte foneetilisi nüansse piisavalt ei tuntud. Liiasi ei kõneldud kõik ülesmärkjijad uuritavat keelt emakeelena ega olnud katketoonist teadlikud. Ka läti keele katketooni täpse kirjelduseni jõuti alles XIX sajandi lõpuks, seetõttu on ebajärjekindlus liivi keele ülesmärkjijate noteeringuis mõistetav. Esineja rõhutas, et eelmiste sajandite üleskirjutusi tuleb võtta tõsiselt ka siis, kui neid on talletanud muu emakeelega isikud, ja ka siis, kui need on ebatäpsed.

Karl Pajusalu (TÜ) ettekanne „Salatsiliivi grammatika väljavaated” kõneles salatsiliivi sõnaraamatu¹ koostamisest. Tegemine on väga olulise ajaloolise keeleainesega, sest ilma salatsiliivi osaluseta ei ole võimalik saada ülevaadet kunagisest Liivimaa liivi keelest. Salatsiliivi keelematerjali on kogunud paljud XVII–XIX sajandi uurijad, lisaks toetub sõnaraamat Eberhard Winkleri viimase 20 aasta töödele. Sõnaraamat esitab kõik registreeritud lekseemid ja häälikuvariandid, aga ka noomeni- ja verbivorme. Järgmise etapina võetakse ette salatsiliivi grammatika koostamine.

Jüri Viikbergi (TLÜ; EKI) ettekanne puudutas 1922. aastal koostatud ja kauaks käsikirja jäänud Dmitri Tsvetkovi vadja keele grammatikat. Et käsikiri valmis enne, kui vadjalane D. Tsvetkov asus õppima Tartu Ülikoolis, siis on tõenäoline selle koostamine

¹ E. Winkler, K. Pajusalu, *Salivisches Wörterbuch*. (Linguistica Uralica. Supplementary Series / Volume 3.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2009

eesti kooligrammatikate (nt Ernst Petersoni õpiku) eeskujul. D. Tsvetkov ei ole hiljem vadja sõnaraamatut koostades oma käsikirja juurde tagasi pöördunud ja seetõttu leidub seal sõnu, mida ta sõnaraamatus ei esine. Grammatika käsikiri jõudis Emakeele Seltsi valdusse 1937. aastal ning selle ainest sai Paul Ariste kasutada oma vadja keele grammatikas (1948).

Helena Sulkala (Oulu Ülikool) ettekande „Keel ja kool mitmekeelses ühiskonnas” sisuks oli meä keele kasutamine Rootsis Haaparanta linnas. Kunagiste soome väljarändajate järglastest meä keele kõnelejad on elanud Rootsis oma paarsada aastat. Et viimastel aastakümneil on väljaränne Soomest Haaparanta piirkonda lisandunud, on ilmunud rootsi ja meä keele kõrvale ka soome kirjakeel. 2007. aasta kevadel küsitleti Haaparanta linnas neljanda ja viienda klassi 211 õpilast selgitamaks kolme kohaliku keele staatust ja hierarhiat, keeleõpetust koolis ning õpilaste keelelisi hoiakuid. Ankeetküsitlustest selgus, et meä keelt kasutatakse kodus ja (rootsi keele kõrval ka) koolis, see on mõnevõrra arvestatav nii raadiosaadete kui ka (trüki)ajakirjanduse keelena, ent noorte oma (ka virtuaalses) suhtluskonnas domineerib rootsi keel.

Dmitri Kulakov (TÜ) oli võtnud vaatluse alla, mis on säilinud kunagi Iisaku mail tuntud poluvernikut keelest tänapäeval. Teema haakub tema käsiloleva doktoritööga „Peipsimaa põliselanike kakskeelsus”. Ettekanne tugines autori 2009. aasta varakevadel Iisaku alevikust ning Alliku, Nurme ja Vaikla külast kogutud keelematerjalil. Keelejuhid olid poluvernikut otsesed järeltulijad ning vanema põlvkonna esindajad (60–80-aastased), välitööde keskmes oli nende inimeste kakskeelne keelepruuk. Paul Ariste, Helle Heiteri ja Mari Musta kirjeldatud Iisaku vene-eesti segakeele kasutamisest on möödunud juba 40–80 aastat. Nüüdseks on polu-

vernikute tollane keelepruuk küll hääbunud, ent nende eesti või vene keelt kõnelevad järglased suudavad esivanemate keelest veel üht-teist meenutada.

Helka Riionheimo (Joensuu Ülikool) ettekanne käsitles Eestis elavate kakskeelsete ingerisoomlaste soome keelt ning nende idiolektide varieerumist (eeskätt imperfektivormide näiteil) eesti keele mõjuväljas. Selgub, et Eestis kõneldava ingerisoomse keele näol ei ole tegu ühtse keelekujuga, vaid pigem suure hulga isikute kõnekeelega, kellel kombineeruvad soome ja eesti keeleelementid erineval moel. Et ingerisoomlastel ei ole Eestis oma keelekeskkonda, siis puudub ka keeleühiskondlik kontroll ja võõrmõjude filter. Innovatsioonid ei levi kõnelejate seas keelekollektiivi sünkroonselt hõlmates, vaid need hajuvad paljudeks erinevaks idiolektideks nagu (hääbuvate) vähemuskeelte puhul ootuspärane.

Enn Ernits (Eesti Maaülikool) tutvustas oma ettekandes „Soome-ugri plaankeel budinos – struktuur ja loomispõhimõtted” udmurdist ajakirjaniku ja kirjandusteadlase Aleksei Arzamazovi loodud etnofuturistlikku budinose keelt (*budino kela*), selle loomise põhimõtteid, ülesehitust ning arengukava. Plaan- resp. projektkeel budinos on koostatud soome-ugri keelte elementidest ja seda on pakutud soomeugri laste kommunikatsioonivahendiks vene ja inglise keele asemele. Budinos on unifitseeritud (üks käänd- ja pöördkond), kuid aglutinatiivne keel, mida

iseloomustab rikkalik noomeni- ja verbi- vormistik. Ka sõnaliikide lõpud on unifitseeritud: *-o* tähistab omadussõna, *-i* tegusõna ja *-a* nimisõna (nt *olua* 'õlu', *tala* 'maja', *toditala* 'ülikool', *toditalamiesa* 'üliõpilane'). Kasutatakse ladina tähestikku, eritühti ega diakriitilisi märke ei ole. Budinosel näikse olevat virtuaalkeskkonnas mitukümmend kirjandushuvilisest kasutajat. Plaankeele lühigrammatika ja -sõnastikuga ülevaade („Койне „Будинос” – Общий язык финно-угров”) ilmus 2009. aasta algul Iž karis (Iževskis).

Teise päeva kavva mahtus veel ka Võru Instituudi vastsete kogumike, õp- pevahendite ning CD-plaatide esitlemine-tutvustamine (Külli Eichenbaum), millele lisandus nägus valik Kihnu Instituudi väljaandeid (Mark Soosaar). Lõpuaruteludes tõmmati paralleele varasemate konverentsidega, kaaluti paremusi-kehvemusi ja visandati tulevikuplaane. Konverentsi tänavust kahele päevale kokkukuivamist soovi(ta)ti edaspidi vältida. Korraldajaile pandi südamele, et Võrus peetava konverentsi kavas leiaksid tingimata koha ka võruainelised ettekanded. Edasisele mõeldes ja konverentsi õhkkonna ergastamise huvides peeti vajalikuks rohkendada ärksat esinejas- ning kuulajaskonda (eriti üliõpilaste näol). Konverentsi ettekannete kogumik ilmub 2010. aastal.

ANASTASSIA ZABRODSKAJA,
JÜRI VIKBERG